

Avrupa Birliği Eğitim Programlarından Erasmus Programına Katılan Akademisyenlerin İzlenimleri

İhsan Topçu
Cumhuriyet Üniversitesi

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet Üniversitesinde, Avrupa Birliği (AB) eğitim programlarından Erasmus'a katılan öğretim elemanlarının izlenimlerini ortaya koymaktır. Bu çalışmayla öğretim elemanlarının bu programlara katılma nedenleri, katılım sürecinde yaşadıkları sorunlar, kendi algılarına göre elde ettikleri kazanımlar ve ülkemiz ile ev sahibi ülkelerin eğitim sistemleri arasındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formları aracılığıyla, 2006-2010 yılları arasında Erasmus programına katılan 14 öğretim elemanı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla ve Cumhuriyet Üniversitesi Dış İlişkiler biriminin sağladığı dokümanların analizinden elde edilmiştir. Veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular; katılımcıların Erasmus programında yer alma nedenleri, bu süreçte yaşadıkları güçlükler, kendi algılarına göre elde ettikleri kazanımlar ve buldukları ülke ile ülkemiz yükseköğrenim sistemi arasında yaptıkları karşılaştırmalar çerçevesinde analiz edilerek, alt başlıklar altında sunulmuştur. Çalışmanın bulguları Erasmus programının tüm katılımcılar için yararlı olduğunu ve Avrupa Birliği eğitim programlarının amaçlarına uygun olarak ileri düzeyde sonuçlar elde edildiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: Akademik Hareketlilik, AB Eğitim Programları, Erasmus Programı ve Türkiye, Erasmus Programına ilişkin İzlenimler

Implications of Academicians Who Participated In EU Erasmus Education Program

This study aims at determining the implications of academic staff that joined the Erasmus program from Cumhuriyet University, in the frame of academic mobility. Several people and institutions in our country have benefited from the EU education programs since 2005. University students and academic staff have been important ones among them. Cumhuriyet University is also one of these universities whose staff and students have been increasingly attending those programs. Yet, the benefits and outcomes of joining these programs are not searched or evaluated in terms of academic concerns. So this study attempts to find out the reasons why academicians take place in these programs, the problems they encounter during the application and participation period, the benefits and outcomes according to their own perceptions and also the similarities and differences between our university and the visited one. Qualitative method was preferred for the study. Data were gathered from selected participant academicians who have joined any of Erasmus programs between the years 2006-2010. Semi-structured interview forms were prepared and used by the researcher. Also, data were supplied from CU International Office documents. Data were analyzed with content analysis techniques and evaluated. Results showed that all participants benefited from the program and they had a good experience. The results also show that the general objectives of those programs are realized in terms of several dimensions.

Key Words: Academic mobility, EU education programs, Erasmus program and Turkey, Implications on Erasmus programs

Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme sürecine ilişkin tartışmalar ve adaylık süreci devam ederken Türkiye bir süredir Avrupa Birliğinin düzenlediği birçok etkinlikte yer almaktadır. Bu etkinliklerin önemli bir kısmının eğitim alanında olduğunu söylemek olasıdır. Birliğin eğitime yönelik çalışmaları çerçevesinde, yürürlüğe koyduğu eğitim programlarından olan Socrates programları 1995 yılı itibarı ile üye ve aday ülkelerin katılımına sunulmuştur. Bu programların temeli 1992 yılında imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasına dayanmaktadır. Bu antlaşmanın 126. maddesinin ikinci fıkrası birliğin amacını şu şekilde ifade etmiştir:

• Üye devletlerin dillerini yayma ve öğretme yoluyla eğitimde Avrupa standardını yükseltmek,

- Akademik çalışma sürelerinin ve diplomalarının tanınmasını destekleyerek öğretmen ve öğrenci değişimini geliştirmek,
- Eğitim kuruluşları arasındaki işbirliğini arttırmak,
- Üye devletlerin eğitim sistemleri ile ilgili konularda bilgi ve deneyim alışverişini sağlamak,
- Sosyal konularda branşlaşan öğretim elemanlarının ve bu alanda eğitim gören gençlerin değişimini özendirme,
- Uzaktan eğitimi geliştirmektir.

Avrupa Birliği'nin birçok politikası bulunmaktadır. Ekonomi, para, rekabet, ortak ticaret, ortak tarım, ulaştırma, sanayi, vergi, çevre, tüketici, sosyal güvenlik, enerji, teknolojik

araştırma ve geliştirme, balıkçılık, eğitim ve kültür politikası, belli başlı politikalarındandır (Karluk, 2007: 397-400).

Ancak, Birliğin üzerinde en çok durduğu ve önem verdiği konuların arasında eğitim gelmektedir. Çünkü Gülcan (2005)'m da belirttiği gibi, "Avrupa Birliği ülkeleri vatandaşları diğer Birlik üyesi ülkeler hakkındaki bilgileri eğitim yoluyla edinmek zorundadırlar." Ayrıca, Birliğin en önemli hedeflerinden olan Avrupalılık bilincinin ve ortak vatandaşlık duygusunun üye ülkelerin bireylerine kazandırılması eğitim yoluyla daha etkili gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, eğitim sisteminin yapısı ve uygulamaları Birliğe üye ve aday olan ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Eğitim politikası bakımından, Birliğin tek bir politikasının olmadığı, ancak ülkeler arasında görüş alışverişinde bulunduğu bir forum niteliğinde olduğu söylenebilir. Üye ülkeler eğitimin içeriği ve organizasyonu açısından özgür olup, Avrupa Birliği nezdinde işbirliği yapabilmektedirler. Hedeflere varmada eğitimin önemini dikkate alan Avrupa Birliği, eğitim alanında birçok proje ve program olanakları sunmaktadır. Yaygın olarak sürdürülen bu programlardan bazıları şunlardır:

Uluslararası eğitim, mesleki eğitim ve gençlik ortaklıkları;

Değişim programları ve yurtdışında eğitim olanakları;

Yenilikçi öğretim ve eğitim programları;

Eğitimde yeni teknolojilerin kullanılması ve diplomaların karşılıklı tanınması;

Akademisyenler ağı ve mesleki uzmanlık;

Karşılaştırma ve politika üretme amaçlı danışma platformu (ODTÜ, 2009).

Avrupa Birliğinin eğitim politikası özel okullardan öğretmenlere, velilerden öğrenci ve idarecilere, üniversite rektörlerinden mesleki kuruluşlara, uzmanlardan bakanlara her türlü alanı ve eğitim şeklini kapsamakta ve üye devletlerin programlarını tamamlamaktadır (Topsakal, 2003: Gençler, 2009: Öztürk, 2009). Birliğin eğitim politikalarının başında ise üye ülkeler arasındaki sorunların ortadan kaldırılması ve ileriye dönük önlemlerin alınması gelmektedir. Ortak eğitim politikaları çerçevesinde yürütülen en önemli faaliyetlerden birisi de öğretim elemanı ve öğrenci değişimidir.

1976 yılından beri, Avrupa Birliği Komisyonu yabancı öğrenci sayısındaki kısıtlamaları ve yabancı öğrencilere karşı ayırımı ortadan kaldırarak, diplomaların akademik olarak tanınmasıyla ilgili kuralları esnek tutmuş ve yurt dışında çalışma sürelerinin uzatılmasını uygulamaya koymuştur. Hükümet ve devlet başkanları bu konuda, 1984 Haziranında (Fontainebleau Zirvesi'nde) öğretmen ve öğrenci değişiminin teşvik edilmesi ve ülkelerin karşılıklı burs vermesi konusunda kesin kararlar almışlardır (Gülcan, 2003: 25).

Hukuki düzenlemelerin eksikliğine rağmen, Avrupa Topluluğu 1976 yılında eğitim alanında faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve halen bu faaliyetlerini yoğun

olarak sürdürmektedir. 1993'ten sonra Topluluğun eğitime ilişkin hedefleri şunlardır:

Eğitimin Avrupa boyutunun, özellikle üye ülkelerin dillerinin öğretimi yoluyla geliştirilmesi (Lingua programı);

Ülkeler arasında öğrenciler ve öğretmenlerin hareketliliğinin sağlanması, diplomaların ve eğitim sürelerinin akademik olarak tanınmasının desteklenmesi (Erasmus programı);

Öğretim kurumları arasında işbirliğinin geliştirilmesi (Comenius programı);

Üye devletlerin öğretim sistemlerinin ortak sorunları üstüne bilgi ve deneyim aktarımının desteklenmesi (Arion programı, Eurydice bilgi ağı);

Gençler ve öğretmenlerin ülkeler arasında değişiminin desteklenmesi (Youth for Europe);

Açık öğretim ve uzaktan öğretimin geliştirilmesi (ODL);

Üçüncü ülkeler ve başta Avrupa Konseyi olmak üzere yetkin uluslararası kurumlar ile eğitim konusunda işbirliğinin geliştirilmesi (Tempus programı) (Duman, 2001; İşeri, 2005: 62-75).

Türkiye, Avrupa Birliği (AB) eğitim ve gençlik programlarına (Leonardo, Socrates, Gençlik) katılmak için girişimlere 1995 yılında başlamıştır. Bu girişimler 1999 yılında olumlu sonuçlanmış ve Türkiye'nin AB eğitim programlarına katılımı için karar alınmıştır. AB adaylığının onaylanmasının ardından Türkiye, söz konusu üç programa katılımı, adaylık perspektifinde değerlendirerek, Ulusal Program'da kısa vadeli öncelikler kapsamına almıştır.

Programlara katılan diğer aday ve üye ülkeler gibi, Türkiye de üç programın tanıtımından, işleyişinden, izlenmesinden ve değerlendirilmesinden sorumlu bir Ulusal Ajans kurmuştur. Türkiye, eğitim programlarına katılım için öngörülen hazırlık süreci kapsamında yürütülecek çalışmalar ve finansmana ilişkin dört anlaşmayı 27 Aralık 2002 tarihinde AB Komisyonu ile imzalamıştır. Leonardo, Socrates ve Gençlik programlarının her biri için Hazırlık Tedbirleri Anlaşmaları ve Socrates Programı Pilot Uygulamaları Anlaşmalarını imzalayan Türkiye, 2003 Aralık ayına kadar hazırlık çalışmalarını tamamlamıştır.

Türkiye ilk olarak Sokrates II olarak bilinen ve 2000-2006 dönemini kapsayan programa katılmıştır. Bu programın temel amacı, yaşam boyu öğrenimi desteklemek ve ortak temelli bilgi sistemine dayalı bir Avrupa oluşturulmasını hedeflemiştir. Bu program çerçevesinde sekiz etkinlik alanına yer verilmiştir.

Comenius-okul eğitimi

Erasmus-yüksek öğretim

Grundtvig-yetişkin eğitimi ve diğer eğitim yolları

Lingua-dil eğitimi ve öğrenimi

Minerva-açık ve uzaktan öğrenim ile eğitim alanında bilgi ve iletişim teknolojileri

Gözlem ve Yenilik

İ. TOPÇU

Ortak Faaliyetler

Destek Faaliyetleri (İK V, 2009).

2004 yılının Mayıs ayında, Türkiye'nin üç Topluluk programına (Socrates, Leonardo da Vinci ve Youth) katılımı doğrultusundaki çalışmalar tamamlanmıştır. Türkiye, Haziran ayının başından itibaren her üç programa dahil olmuştur. Bu çerçevede, Türk üniversitelerinden 73'ü Erasmus programına başvurmuş ve bunlardan 65'i programa kabul edilerek, Mayıs 2004'ten itibaren bu programda yer almaya başlamıştır (<http://europa.eu.int>).

Türkiye'nin Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programlarına tam katılım hakkını elde ettiği Nisan 2004 tarihinden bu yana geçen süre içinde Socrates, Leonardo da Vinci ve Gençlik Programlarına yönelik ilgi ve katılımın giderek arttığını söylemek olasıdır. Pilot uygulama yılı olan 2003–2004'te 15 Türk Üniversitesi, 125 giden ve 17 gelen öğrenci ile ilk değişim deneyimini yaşamıştır. 2004–2005 akademik yılı Erasmus Programı için ilk gerçek uygulama yılı olmuştur (İkiz, 2007). Türkiye'deki üniversiteler, Devlet Planlama Teşkilatı ve Ulusal Ajans (Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı) ile birlikte, bu programlar içinde en aktif olan Erasmus kapsamında, altı yıldır öğrenci ve öğretim elemanı değişimiyle ilgili yoğun çalışmalar yapmaktadırlar. Ülkemizden çok sayıda kurum halen bu programlara katılmaktadır.

Avrupa Birliğinin eğitime yönelik uyguladığı programların ve yapılan etkinliklerin yeterince araştırılması ve Türk kamuoyuna sunulması önemlidir. Ancak bu programların Türk eğitim sistemine kavramsal yönden katkılarının neler olduğu ve ileride neler olabileceği değerlendirilmelidir. Ekiz (2007), bu değerlendirmenin başlıca üç boyutta yapılması gerektiğini ve sürekli olarak izlenmesini önermektedir. Bu boyutlar:

1) değişim programlarının yükseköğretim kurumlarımıza yönetsel, eğitsel ve bilimsel olarak neler kazandırdığı,

2) giden öğrencilerimizin ve öğretim elemanlarımızın niteliklerini nasıl etkiledikleri ve 3) değişimin Türkiye'nin yükseköğretim yönünden imajına neler kazandırdığı, şeklinde özetlenmiştir.

Benzer şekilde, bu programlara katılan akademisyen ve öğrencilerin, katıldıkları programlara ilişkin izlenimleri araştırılmalıdır. Avrupa Birliği, Birliğin eğitim programları ve diğer uygulamalara ilişkin katılımcıların algılarının ne düzeyde değiştiği; programa katılımın katılımcılara nasıl bir katkı sağladığı ve en önemlisi, bu programların amaçlarına ne düzeyde ulaşabildiği bilimsel çalışmalarla ortaya konulmalıdır. Bu tür araştırmalar kurumsal ve ülkesel düzeyde yapılmaktadır. Bireysel düzeyde yapılması ise hem bireyler, hem de o bireylerin içinde yer aldığı kurumlar için faydalı olabilir.

Bu yaklaşımdan hareketle, araştırmanın (çalışmanın) amacı, Avrupa Birliği eğitim programlarından olan Erasmus programına Cumhuriyet Üniversitesinden katılan akademisyenlerin izlenimlerini;

akademisyenlerin bu programlara katılım amaçları, katılımları sürecinde yaşadıkları sorunlar ve karşılaştıkları engeller, katılımın sağladığı faydalara ilişkin düşüncelerini ortaya koymaktır. Bununla birlikte, programlara katılan akademisyenlerin algılarına göre, ev sahibi ülke ile kendi ülkemizdeki eğitim sistemi arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri belirlemektir.

Yöntem

Bu bölümü araştırmaya ilişkin olarak, seçilen yöntem, katılımcılar ve veri toplama araçları hakkında bilgiler sunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Avrupa Birliği eğitim programlarından Erasmus programına katılmış olan akademisyenlerin katıldıkları programlara ilişkin izlenimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Belli bir duruma ilişkin yapılan çalışmalarda, daha fazla ve derinlemesine veriler elde ederek, detaylı bir inceleme ve değerlendirmede bulunmak amacıyla yapılan çalışmalarda nitel yöntemler tercih edilebilir (Yin, 2003; Creswell, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2006; Woodside, 2010).

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, ayrıca konuya ilişkin dokümanlar incelenerek veri çeşitlemesi yoluna gidilmiştir. Form hazırlanmadan önce alanyazında yapılan çalışmalar (Şahin, 2007; Top, 2006; Doğan, 2007; Dalgıç, 2008; Kihir, 2004) taranmıştır. Daha sonra uzman görüşleri² de alınarak, görüşme formu araştırmacının kendisi tarafından hazırlanmıştır.

Katılımcılar / Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcıları Cumhuriyet Üniversitesi akademik personeli arasından seçilmiştir. Araştırmada nitel çalışmalar için uygun olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme sistemi zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak verdiği için (Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2006) tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri farklı biçimlerde uygulanabilmektedir.

Katılımcılar, Cumhuriyet Üniversitesi adına, 2006–2010 yılları arasında Erasmus programına katılmış olan 14 akademisyenden oluşmaktadır. Örnekleme seçilmeden önce, Cumhuriyet Üniversitesi, AB ofisi ile iletişime geçilmiş ve 2006 – 2010 yılları arasında ilgili programa katılan akademisyen ve öğrencilere ilişkin sayısal veriler elde edilmiştir. Aynı ofis çalışanlarının yardımlarıyla, bu kişilerin bölümleri ve iletişim bilgileri elde edilmiştir. Ulaşılabilir olması ve sayısal azlık nedeniyle, programa katılan akademisyenlerin tamamının örnekleme alınması düşünülmüş, ancak bazı öğretim elemanlarının üniversiteden ayrılmış olması ve son zamanlarda bu programlara katılan akademisyenlerin sayısındaki artış

² Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr. Hakan Demiröz ve Türk Dili Okutmanı Canan Güngör'ün görüşleri alınmıştır.

nedeniyle, her fakülte ve yüksekokulu temsil edecek belirlenmiştir. şekilde seçilen 14 akademisyen örnekleme olarak

Tablo 1

Araştırmada çalışma grubu olarak seçilen akademisyenlere ilişkin bilgiler

Katılı	Fakültesi	Bölümü	Cins	Kı	Gittiği	İng. Dil
K1	Eğitim	Resim	Erke	10	Yunanista	Orta
K2	Eğitim	Resim	Erke	6	Yunanista	Orta
K3	Mühendis	Jeofizik	Erke	6	Slovakya	İleri
K4	Mühendis	Kimya	Kadı	15	İspanya	İleri
K5	Dış	Protez	Erke	3	Polonya	Orta üzeri
K6	Eğitim	Okul	Kadı	3	İspanya	Orta üzeri
K7	Eğitim	EPÖ	Kadı	4	İspanya	İleri
K8	Mühendis	Çevre	Kadı	18	İspanya	Orta üzeri
K9	Fen	İngiliz	Erke	13	Almanya	İleri
K10	Sağ. Bil.	Ebelik	Kadı	23	Macarista	Orta
K11	Sağ. Bil.	Ebelik	Kadı	4	Macarista	Orta
K12	Mühendis	Jeoloji	Erke	15	Fransa	Orta
K13	Mühendis	Jeofizik	Erke	2	İngiltere	İyi
K14	Mühendis	Jeoloji	Erke	3	İngiltere	Orta üzeri

Görüşmelere ve veri toplama işlemlerine başlamadan önce, araştırmacı tarafından yasal izin alınmış, ilgili kişilere konu hakkında gerekli açıklama ve bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca, her görüşme öncesinde görüşme yapılan kişi ya da kişilere görüşmenin amacı, içeriği ve elde edilen bilgilerin nerede, ne amaçla kullanılacağı açıklanmış; görüşmeye kendi istekleriyle ve herhangi bir kaygıları olmaksızın katılımları sağlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşme yapılarak elde edilen veriler ses kayıt cihazı kullanılarak, sözel olmayan davranışlar ise not tutma tekniği ile kaydedilmiştir. Görüşme sırasında kayıt cihazı tercih etmeyen katılımcılarla yapılan görüşmeler not tutma tekniği ile kaydedilmiştir (A1, A2, vb.). Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler daha önceden belirlenen alt problemlere göre sınıflandırılıp, yorumlanmıştır.

Doküman incelemesine alınan belgeler arasında programa katılan bireylerle ilgili hazırlanan dosyalar, ev sahibi ülkenin ilgili birimlerince hazırlanmış raporlar ve Cumhuriyet Üniversitesi, Dış İlişkiler Birimi tarafından uygulanan değerlendirme (anket) formları bulunmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın kapsamını Cumhuriyet Üniversitesi öğretim elemanları arasından, 2006-2010 yılları arasında, Erasmus programına katılanların programa ilişkin izlenimleri oluşturmaktadır. Çalışma, konuya ilişkin olarak alan yazında yapılan tarama, Cumhuriyet Üniversitesi Dış İlişkiler Bürosundan elde edilen

dokümanların incelenmesi ve örnekleme olarak seçilen katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Bu çalışma bir nitel durum çalışması olduğundan, genelleme amacı taşımamaktadır. Burada elde edilen veriler diğer üniversitelere ve yüksek okullara genellenemeyebilir. Yinede, elde edilen bulgular benzer durumlar için bir bakış açısı sağlayabilir.

Bulgular Ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular alt problemler doğrultusunda sunulmaktadır.

Katılımcılara İlişkin Bulgular

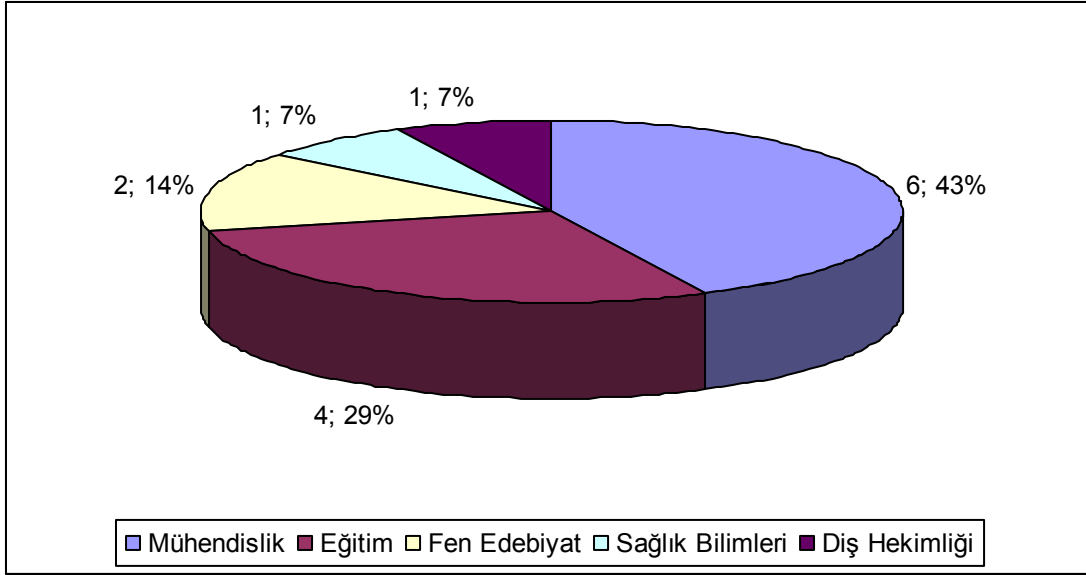
Avrupa Birliğinin en yaygın eğitim programı olan Erasmus'a katılım yoğunluğu ülkeler, kurumlar ve bireyler düzeyinde önemli değişiklikler göstermektedir (ec.europa.eu). Bu durum çalışma alanı olarak seçilen Cumhuriyet Üniversitesi için de geçerlilik göstermektedir. Örneğin bazı fakülte ve bölümlerde programa katılımın daha yoğun olduğü görülmektedir. Bu durum görüşme için seçilen çalışma grubuna da yansımıştır ve burada belirtmek gerekli görülebilir.

Cumhuriyet Üniversitesinde Erasmus programlarına katılımın en çok Mühendislik Fakültesinden (6 kişi) olduğü görülmektedir. Örnekleme olarak seçilen diğer 8 akademisyenin dördü Eğitim (ikisi Güzel Sanatlar Eğitimi), ikisi Sağlık Bilimleri, biri Dış Hekimliği ve biri de Fen Edebiyat Fakültesinde görev yapmaktadır.

Grafik 1

Katılımcıların fakültelere göre dağılımı

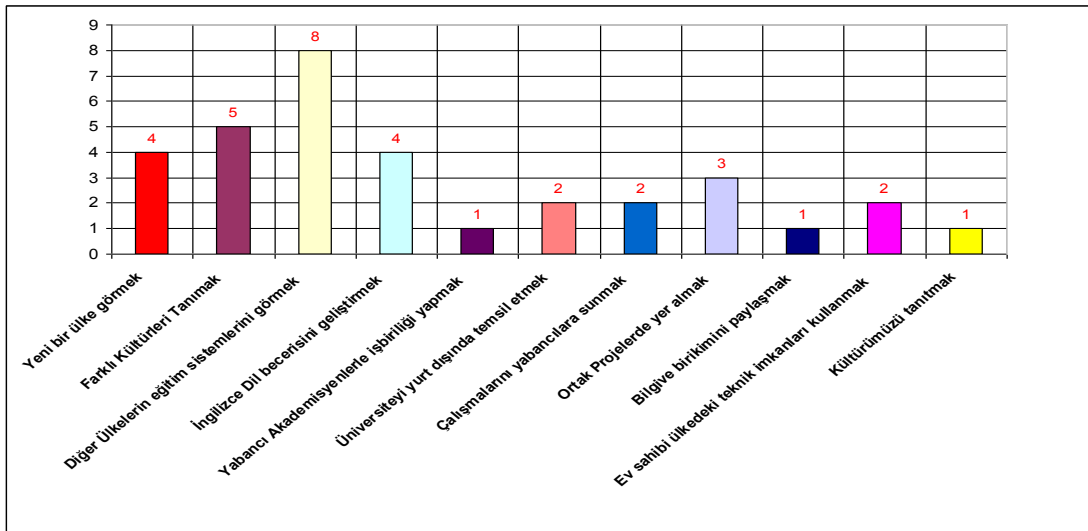

Programlara katılım düzeyleri bakımından fakülteler arasında ve fakülteler ile yüksekokullar arasında önemli farklar görülmektedir. Benzer farklılıklar aynı fakültenin ayrı bölümleri için de geçerlidir. Aynı fakülteye bağlı bazı bölümlerde hiçbir akademik personel programa katılmamışken, başka bir bölümde dört akademisyenin bu programa katıldığı anlaşılmıştır. Erasmus programına katılımın daha çok Mühendislik ve Eğitim fakültelerinden olduğu görülmektedir.

Çalışmada elde edilen izlenimlere göre, bu farklılıkların nedeni kişisel özellikler, arkadaş yönlendirmesi ve programa katılıp dönen elemanların izlenimlerini yakın çevreleriyle paylaşmaları olarak görülmektedir. Katılımcıların bazıları kendi girişimleri ile bazıları ise arkadaş yönlendirmesi ile programa katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Grafik 2.

Programa katılımın amaçları

Programlara katılımın nedenleri

Katılımcıların çoğunluğu Erasmus programına katılma amaçlarını, diğer ülkelerin eğitim sistemlerini görmek (f=8), yeni ülkeler görmek (f=5), yeni kültürleri tanımak (f=4), yurt dışındaki üniversitelerin teknik donanımlarını görmek (f=4) olarak ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların kendi üniversitesini yurt dışında temsil etme ve çalışmalarını yabancılara sunma (A1 ve A2); bazılarının yurtdışında bulunan öğrencilerimize destek olma ve onların bulunduğu koşulları yerinde görme amacıyla bu programlara katıldıkları anlaşılmaktadır. Dört katılımcının (A6, A10, A13, A14) dil becerilerini geliştirme amacını taşıdıkları görülmektedir. Bir katılımcı (A2) kültürümüzü tanıtmayı amaçladığını ifade etmiştir.

Avrupa Birliği eğitim programlarının temel amaçları ile katılımcıların amaçları karşılaştırıldığında önemli bir benzerliğin görüldüğü söylenebilir. Gerek Bologna Süreci öncesinde ve gerekse daha sonra akademik hareketliliği teşvik eden kararlar ve yasal düzenlemelerde bu amaçlar açıkça yer almaktadır (<http://europa.eu/>). Bu amaçların bazıları eğitimin her kademesinde bir Avrupa boyutu yaratmak, farklı ölkelerin kendi kültürlerini koruyarak ortak bir standart oluşturarak öğretimi geliştirmek, ölkelerarası işbirliğini geliştirmek, farklı dil ve kültürlerin tanınmasını sağlamak, bilgi ve birikimleri paylaşmak olarak sıralanabilir.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde, katılımcıların hepsi olmasa da birçoğu benzer amaçlarla Erasmus programına katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların Erasmus programına katılma nedenleri kendi ifadeleriyle aşağıda verilmiştir.

Akademik anlamda kendimi geliştirmek için. Dili geliştirmek, değişik kültürleri görmek için. Oradaki akademik ortamı görmek için katılmak istedim. (K14)

Birincisi, yurt dışına çıkmak, orada ölkemizi temsil etmek, birikimlerimizi yabancı hocalara ve öğrencilere aktarmak istedim. Oradaki kültürü görmek, keşfetmek istedim. (K1)

Bazı katılımcılar daha önce hiç yurt dışında bulunmadıkları için, yurt dışında bulunmak (f=4) ve farklı ölkelerin eğitim sistemlerini görmek (f=8) istediklerini belirtmişlerdir.

Sorunlar /Engeller

Programa katılan akademisyenlerin büyük çoğunluğu (f=9) başvuru ve katılım sürecinde önemli bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. İki katılımcı bürokrasi ve vize alımında sorun yaşadıklarını (A1, A3) ifade etmiştir. Bir

katılımcı ise gönderilmesinin bölümlü tarafından engellenmek istendiğini, ancak sonunda gitmeyi başarabildiğini açıklamıştır.

Gittikleri ölkede yaşadıkları sorunlara ilişkin soruya katılımcıların tamamı 'Hiç sorun yaşamadım.' yanıtını vermiştir. İlk günlerde, yiyecek ve dil konusunda çok önemli olmayan sorunlar yaşadıklarını belirten katılımcılar da (A1, A4, A10, A11) olmuştur. Daha sonra özellikle dil konusunda bu sorunu kolaylıkla aşabildiklerini söylemişlerdir.

Katılımın sağladığı kazanımlar

Programın kendilerine sağladığı kazanımlara ilişkin soruya verilen yanıtlar, katılımcıların amaçlarından daha fazlasını elde ettiklerini göstermektedir. Örneğin amaçlar kısmında frekans değeri olarak en fazla belirtilmiş olan 'Diğer ölkelerin eğitim sistemlerini görmek' ifadesinin, kazanımlar kısmında (f=8) olduğu görölmektedir. Yeni kültürleri keşfetmek amacını taşıyan dört katılımcı olmasına karşın, program sonrası neredeyse tüm katılımcılar yeni kültürlerle tanıştıklarını vurgulayarak belirtmişlerdir (f=13).

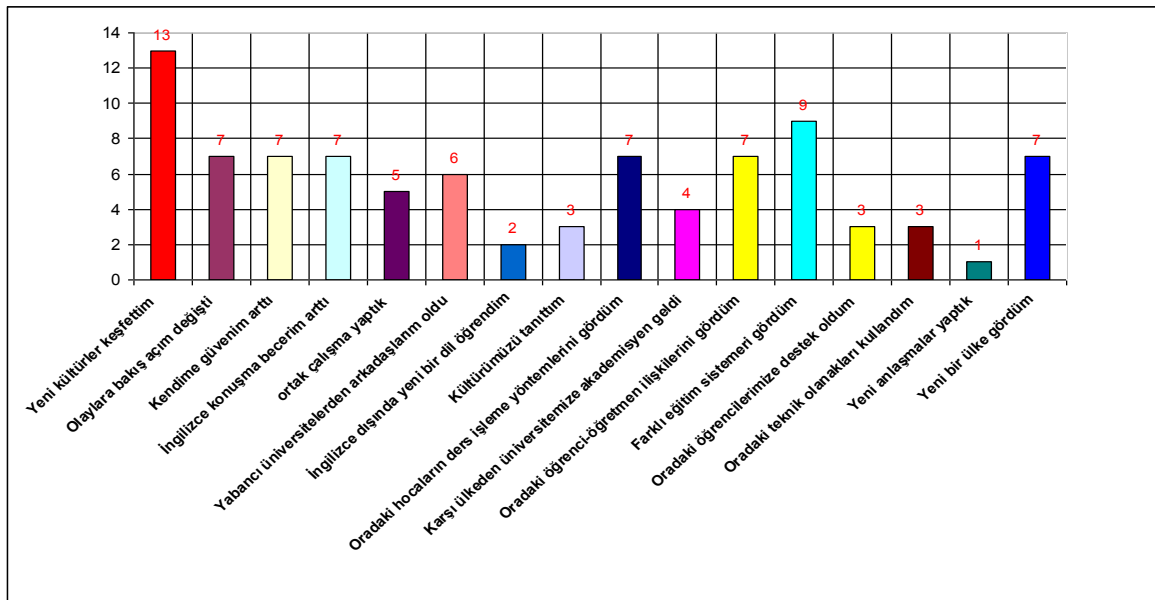
Yeni kültürlerle tanışmaya vurgu yapmamış olan tek katılımcı (K12), daha önce birkaç kez yurtdışında bulunduğunu belirtmiştir. Yine de, bu programa katılımın kazanımlarını kendi sözleriyle şöyle ifade etmiştir:

Oradaki laboratuvarlardan yararlandım. Ortak alışma yaptık. Ortak yayınımız oldu. Öğrenci göndermeye başladık. Oradan üniversitemize stajyer öğrenciler geldi (K12).

Katılımcıların birçoğu yeni kültürlerle tanıştıklarını ve olaylara bakış açılarındaki değiştiğini belirtmişlerdir. Oradaki öğrenci öğretmen ilişkilerinin, etkileşimin daha farklı olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur (K12).

Grafik 3

Programa katılımın kazanımları

İ. TOPÇU

Bazı katılımcılar dil konusunda kendilerinde güven duygusu geliştiğini ve dili kullanma konusunda olumlu gelişmeler sağladıklarını belirtmişlerdir.

Dil konusunda kendime güvenim geldi. Başlangıçta (yurtdışına çıkarken) hiç konuşmam sanıyordum. Zamanla alıştım ve konuşabildim. İhtiyaçlarımı ifade etmeyi öğrendim. Rahat iletişim kurabildim. O bakımdan da iyi oldu. (K11)

...dil olarak özellikle konuşmada oldukça ilerledim. İlk kez dili (İngilizce) gerçek anlamda kullanma fırsatı buldum ve çok olumlu etkisi oldu. Portekizceyi belli düzeyde öğrendim. (K6)

Katılımcıların çoğu ilk kez bu program ile yurt dışına çıktıklarını ifade etmişlerdir (f=8). Çoğunluğu İngilizceyi orta düzeyde bildiklerini (f=9), programa katılmadan önce konuşma pratiklerinin olmadığını ama daha sonra İngilizce konuşma konusunda öz güven kazandıklarını (f=7) ve konuşma becerilerini geliştirdiklerini, dil konusunda önemli sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir (f=13).

Erasmus programına katılan akademisyenlerin katılım amaçlarını ve kazanımlarını gösteren grafikler karşılaştırıldığında (Grafik 1 ve Grafik 2), kazanımların daha fazla ifade edildiği açıkça görülebilir. Örneğin katılım amaçlarında ‘Yeni kültürleri tanımak, keşfetmek’ dört katılımcı tarafından dile getirilmiştir (K1, K2, K4, K9). Oysa programın kazanımları ile ilgili bölümde sonra tüm katılımcılar (f=14) yeni kültürleri keşsettiklerini vurgulamışlardır. Programa katıldıktan sonra buldukları ülkedeki izlenimleri, yaşantıları, farklı insanlarla tanışmaları katılımcılar üzerinde olumlu bir etki bırakmış olabilir. Bu nedenle farklı kültürleri tanıdıklarına vurgu yapmış olabilirler.

Mühendislik ve Sağlık Bilimleri gibi uygulamalı bölümlerden programa katılan katılımcılar, daha çok ev sahibi ülkedeki uygulamaları görme olanağı buldukları için, bunu bir kazanım olarak görmekteyiz.

...farklı uygulamalar gördüm. Klinik ve laboratuvar uygulamaları olarak farklı sistemler gördüm. Onları burada (Türkiye’de) uygulamaya çalışıyoruz..... (K5)

Eğitim Fakültesinden seçilen katılımcılar ev sahibi ülkenin eğitim ve öğretmen yetiştirme sistemlerini görme olanağı bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, o ülkenin eğitim kurumlarında öğretmenlerin ders işleme biçimlerini, öğrenci-öğretmen ilişkilerini gördüklerini ifade etmişlerdir.

Oradaki hocaların çalışma tarzlarını ve ders işleme yöntemlerini gördüm. Portekiz eğitim sisteminin işleyişini gördüm. (K6)

... aslında bizim eğitim sistemi ile bir karşılaştırma yapabileceğimize olanağımız oldu. Kendi yerimizin, ülke olarak, üniversite olarak, neresi olduğunu gördüm. Oradaki akademik hayatı gördüm, ... çok da faydası oldu, iyi oldu. (K1)

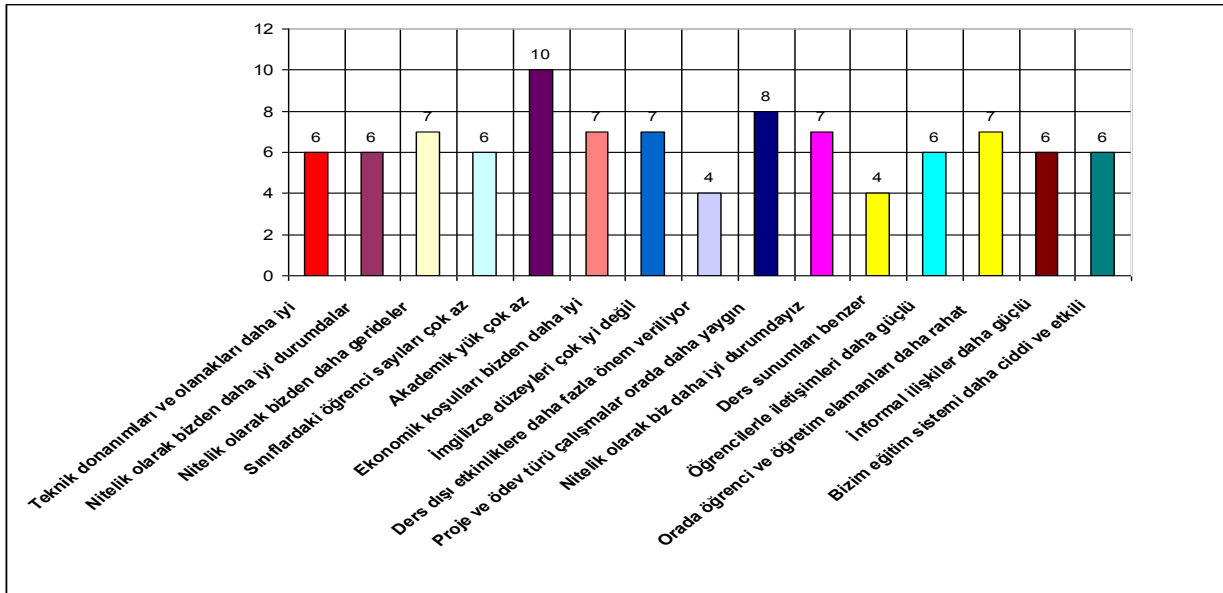
Mühendislik Fakültesinden iki katılımcı ev sahibi ülkede gönderdiğimiz öğrencilerin hangi koşullarda kaldığını doğrudan görme olanağı bulduklarını ve oradaki öğrencilerimize her bakımdan destek olduklarını eklemişlerdir.

Algılanan benzerlikler ve farklılıklar

Katılımcıların ülkemiz eğitim sistemi ile buldukları ülkenin eğitim sistemini karşılaştırmaya yönelik sorulara verdikleri yanıtların önemli farklılıklar göstermektedir. Bu durum, tamamı Avrupa Birliği üyesi olmakla beraber, ülkelerarası farklılıkların büyük boyutta olmasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi, Birliğe üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve teknik bakımdan önemli farklılıklar olduğu kabul edilmektedir. Bu farklılık eğitim sistemlerinin yapısına, işleyişine, eğitim kurumlarının sahip olduğu teknik olanaklara ve doğal olarak insani ilişkilere de yansımaktadır.

Grafik 4.

Ülkemiz ile ziyaret edilen ülke arasındaki farklılıklar ve benzerlikler

Genellikle Birliğin eski ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerinde bulunan katılımcılar, birçok bakımdan, ev sahibi ülkeleri kendi ülkemizden daha ileride görmekteirler. İngiltere, Almanya ve Fransa'da bulunan katılımcılar bu ülkelerde yerleşmiş bir nitelikli eğitim sisteminin ve buna bağlı bir kültürel yapının geliştiğini belirtmişlerdir. Mühendislik Fakültesinden İngiltere'de bulunan bir katılımcı bu durumu kendi sözleriyle şöyle tanımlamaktadır:

... tabi orası gelişmiş bir ülke. Üniversite olarak, teknik olarak, laboratuvar olarak. Mesela oradaki laboratuvar bizim ülkemizde hiçbir ilde yok. Sonra kurallar oturmuş. Her şey planlı. Hangi gün kimin, nerede, ne yapacağı belli. Aksama olmaz. Bizde en basiti, zaman olur bir laboratuvarın anahtarı kaybolur. O nedenle işler aksayabilir, deneyler yapılmaz. Orada kesinlikle öyle şeyler olmaz. (K14)

İngiltere, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş gruba giren ülkeler bir yana bırakıldığında, bizim eğitim sistemimiz daha iyi diyen katılımcıların (f=8) çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Eğitimsel açıdan bakıldığında, ABD, İngiltere, Almanya, Fransa dışında Türkiye iyi durumda. Diğer ülkelerin eğitim sistemleri bizden iyi değil. O bakımdan, bize geliştirme adına verebilecekleri pek bir şey yok. Bunu (bu durumun böyle olduğunu) oralara gidince daha iyi anlıyoruz. O nedenle, gidip görmek lazım. (K8)

Ev sahibi ülkelerin teknik donanımlarını daha iyi bulanlar ile nitelik olarak bizden daha iyiler diyen katılımcıların (K5 Polonya, K6 ve K8 İspanya, K9 Almanya, K12 Fransa / İngiltere, K13 ve K14 İngiltere; Bkz. Tablo 1) gelişmiş ülkelere gidenler olduğu anlaşılmaktadır. Polonya'da bulunan bir katılımcı da (K5), ekonomik bakımdan gelişmemiş olarak görmekle birlikte, bu ülkedeki kendi branşı olan diş hekimliği ile ilgili birimlerde teknik donanım ve nitelik olarak ülkemizden daha ileride gördüğünü belirtmiştir.

Orası nitelik olarak çok ileride. Fakir bir ülke olarak görülmelerine karşın bu alanda (Diş Hekimliği) iyiler. ...bize oranla dersler de daha iyi işleniyor orada. (K5)

Nitelik olarak bizden daha gerideler diyen katılımcıların (f=7) genellikle Birliğe son zamanlarda üye olan ve ekonomik bakımdan geri sayılabilecek konumdaki ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, bu ülkelerin Yunanistan, Slovakya, İspanya ve Macaristan olduğu görülmektedir. Değişik zamanlarda birden fazla ülkede bulunmuş olan katılımcılar ülkemizin ve eğitim sistemimizin diğer birçok Avrupa Birliği üyesi ülkelere daha iyi olduğunu vurgulamışlardır.

Karşılaştırmada dikkati çeken önemli bir konu da ev sahibi ülkedeki öğrenci sayıları ve akademik personelin ders yoğunluğudur. Bazı katılımcılar ev sahibi ülkede öğrenci sayısının ülkemize göre çok az olduğunu (f=6) ve öğretim elemanlarının ders yüklerinin de bizim ülkemize kıyasla çok hafif olduğunu (f=10) belirtmişlerdir.

Öğrencilerin akademik başarısı, etkili araştırma ve öğretim elemanlarının ders dişi akademik çalışmalarını bakımından bu fark önemli görülebilir.

...eğitimin kapsamı, içeriği bizde farklı, yani daha fazla. Orada daha çok uygulama var. Tabi öğrenci sayıları çok az, hocaların ders yükü çok az...(K3)

Bizim aslında çok iyi bir eğitim sistemimiz var. Ama oralarda öğrenci sayısı az olduğu için ve tabi Avrupa Birliğinden destek aldıkları için, teknoloji ve fiziki bakımdan bazı üyeler daha iyi durumdadır (K8)

... görsellik ve uygulama ön planda orada. ... bize oranla çok daha iyi işleniyor dersler. Öğrenci sayısı az teknik personel ve donanım fazla. (K5)

Katılımcıların büyük çoğunluğu ev sahibi ülkelere akademisyenlerin ders yükünün daha az olduğunu, ekonomik ve diğer birçok bakımdan daha rahat olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların önemle vurguladıkları bir başka nokta birçok Avrupa Birliği üyesi ülkede yabancı dilin çok yetersiz olduğu konusudur. Macaristan, Polonya, İspanya, Yunanistan, Slovakya gibi ülkelere gitmiş olan katılımcılar bu ülkede İngilizcenin çok iyi düzeyde konuşulmadığına işaret etmişlerdir. Öyle ki, üniversitelerin birçok bölümünde dersleri İngilizce anlatabilecek öğretim elemanı olmadığına dikkati çekmektedirler. Ayrıca, bu ülkelerde İngilizce öğretimine ülkemizdeki gibi çok vurgu yapılmadığını, daha çok öğrencilerin isteğine bırakıldığını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte, birçok kişinin, iyi düzeyde olmasa da, iletişim kurabilecek düzeyde yabancı dili kullandıklarını, ülkemizde ise yıllarca verilen zorunlu İngilizce eğitimine rağmen, uygulamada daha geride olduğumuzu belirtmişlerdir.

... orada da dili çok iyi bilmediklerini gördüm. Ama konuşabiliyorlar. ...kendime güvenim geldi. ...ben de derdimi anlatabilecek kadar konuşabildim. (K11)

...dil öğretimine çok önem verilmiyor, yani bir zorunluluk yok. ...dil öğretme biçimleri farklı, bizden daha iyi. Öğretilen dil dışında dil kullanılmıyor. Konuşma ve iletişim ağırlıklı, kullanıma yönelik (K7)

Yurtdışında lisansüstü eğitim yapmış ve farklı ülkelere bulunmuş olan bir katılımcı bu durumu kendi ifadeleriyle daha net olarak aşağıdaki gibi ortaya koymaktadır:

... aslında çoğu bakımdan bizden gerideler. Dil konusunda da gerideler. Bakmayın siz, çoğu akademik düzeyde dil bilmiyor hocaların. Ama işlerini halledebilecek kadarını biliyorlar. Önemli olan da o zaten. İngilizce ders anlatabilecek hoca yok üniversitelerinde. (K8)

Son olarak öğrencilerle iletişim-etkileşim ve öğrencilerin derse ilgisi konusunda bazı farklılıkların gözlemlendiği anlaşılmıştır. Ev sahibi ülkede öğrencilerin daha rahat ve samimi bir ortamda ders yaptıkları ve öğretim elemanlarıyla ülkemizdekine göre daha sıcak bir

ortamda ders yaptıkları ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bizim eğitim sistemini daha ciddi ve sistemli buldukları da katılımcıların bazıları (f=6) tarafından vurgulanmıştır.

Sonuç Ve Öneriler

Bilindiği gibi, Avrupa Birliğinin kuruluşunda en önemli etken başlangıçta ekonomik dayanışma ve işbirliği iken, süreç içerisinde bu durum hızla genişlemiş ve sonuçta tek Avrupa Birleşik Devletlerini oluşturma aşamasına gelinmiştir. Birliği oluşturan üye devletler, Avrupa halkı arasında ortak bir Avrupalılık bilinci oluşturmada ekonomik ve siyasal planların yanı sıra eğitim programlarının da önemini kavrayarak, bu boyuta önem vermeye başlamışlardır. Roma Anlaşması, Maastricht Sözleşmesi, Tek Senet ve daha sonra hızlanan Bologna Süreci ile eğitimin her düzeyinde işbirliği çalışmaları teşvik edilmiş ve gerek akademik gerekse öğrenci hareketliliği artırılmaya çalışılmıştır.

Birliğe güçlü bir aday ülke konumunda bulunan Türkiye, Bologna Süreci ile bu süreçte yer almaya başlamış ve özellikle 2004 yılı itibarıyla bu değişim programlarından yararlanmaya başlamıştır. Temel amacı Avrupa düzeyinde ortak bir yükseköğretim alanı yaratmak olan bu programlar katılımcılara birçok bakımdan önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu kazanımların çoğu Birliğin eğitim programları ile ulaşmayı amaçladığı hedeflerle örtüşmektedir. Üye ülkelerin bireylerinin diğer kültürleri tanınması, farklı sistemleri görme fırsatı bulmaları, ortak projeler yapmaları, farklı bakış açıları kazanmaları ve farklılıkları hoşgörü ile karşılamaları bunlardan bazıları olarak sıralanabilir.

Cumhuriyet Üniversitesi 2004 – 05 öğretim yılında bir akademisyen ile başladığı akademik personel değişim programından yararlanan akademisyen sayısını 2007- 08 öğretim yılında 19'a çıkarmıştır. Bu sayı ilk bakışta çok az olarak görülebilir. Dört yıldaki artış oranına bakıldığında bu sayının belli bir önem arz ettiği söylenebilir. Ancak, toplam akademisyen sayısına bakıldığında ve diğer bazı üniversitelerle karşılaştırıldığında yine de bu programlara katılımın düşük kaldığı söylenebilir.

Erasmus akademik değişim programında yer alan akademisyenler genellikle bu programların amaçlarıyla örtüşen nedenlerle programa katıldıklarını belirtmişlerdir. Akademisyenlerin bu programlara başvuru ve katılım sürecinde önemli bir sorun yaşamadıkları anlaşılmıştır. Birçoğu yabancı dil düzeylerini orta düzeyde bulmalarına karşın, dil konusunda sorun yaşamadıklarını, aksine bu katılımın kendilerine bu bakımdan olumlu katkıları olduğunu ifade etmişlerdir.

Ülkemiz eğitim sisteminin diğer bazı AB ülkelerinin eğitim sistemlerinden içerik, nitelik ve disiplin bakımından ileride olduğu birçok katılımcının ortak görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Ülkemiz üniversitelerindeki öğrenci sayılarının fazlalığı ve akademisyenlerin özellikle ders yükünden kaynaklanan iş

yoğunluğu, ülkemiz adına olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Değişim programında yer alan akademisyenlerin bir bölümü ev sahibi ülkede öğrenci akademisyen ilişkilerini daha olumlu ve etkili bulmuşlardır. Bu duruma yol açan en önemli neden öğrenci sayılarındaki fark olabilir. Az sayıda öğrencinin bulunduğu birimlerde öğrencilerle akademisyenler arasında doğal olarak daha samimi ve olumlu bir etkileşimin ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir. Öte yandan kalabalık öğrenci gruplarıyla iletişim içerisinde bulunmak durumunda kalan ülkemiz akademisyenleri için, disiplin ve düzeni sağlama bakımından, aynı samimi ortamın yaratılmaması anlaşılabilir bir durum olarak görülebilir.

Çalışmanın örnekleminde yer alan tüm katılımcılar Erasmus programını faydalı bulduklarını söylemişlerdir. Programa katılımın kişisel bakış açılarını değiştirdiğini, ön yargıları azalttığını, daha hoşgörülü davranmaya başladıklarını vurgulamışlardır. Bazı akademisyenlerin bu programa katılım ile ilk defa yurt dışına çıkma olanağı buldukları ve kendilerine öz güven duydukları anlaşılmıştır. Bu tür programlara her akademisyenin en az bir kez de olsa katılmasının çok yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi. (2008). Erasmus Programı - Değişim İstatistikleri.
- Andican, Ahat vd. (2006). Avrupa Birliği Dersleri. (Ed. İrfan Kalaycı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2004). Avrupa Birliği Panoraması. Ankara.
- Balci, Ali. (2001) Sosyal Bilimlerde Araştırma (3. Baskı). Ankara: PegemA.
- Bracht, Oliver et. al. (2006). The Professional Value of Erasmus Mobility. International Centre for Higher Education Research. Kassel (Germany): University of Kassel.
- Cresswell, John. (2005). Educational Research. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Doğan, Zeynep. (2007). “İlköğretim İkinci Kademe Öğrenci Ve Öğretmenlerinin Avrupa Birliği İmajı”. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Duman, Tayyip. (2001). “Avrupa Birliği Eğitim Programları: Socrates Programı”. Milli Eğitim, Ocak- Şubat-Mart , 149, s. 36-44.
- Enders, Jürgen. (1998). “Academic Staff Mobility in the European Community: The Erasmus Experience”. Comparative Education Review, Vol. 42, no. 1, pp.46-60.
- Gençer, Gülşah. (2009). “Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları: Erasmus Programı ve Türkiye Yüksek Öğretiminde Programın Uygulanması”. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gülcan, Gürkan M. (2003). “Avrupa Birliğine Adaylık Sürecinde Türkiye Eğitim Sisteminin Yapısal Sorunları ve Yapısal Uyum Modeli Araştırması”. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Gülcan, Gürkan M. (2005). AB ve Eğitim Süreci. Ankara: Anı Yayıncılık.
- <http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/impact08.pdf> Erişim: 09.03.2009
- http://europa.eu/scadplus/treaties/maastricht_en.htm Erişim: 09.03.2009

- <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cha/c00003.htm>. Erişim: 13.03.2009
- <http://eracon.info/assets/files/2010/Full%20Papers/LenkaHeczko%20zech%20Republic.pdf> Erişim: 06.01.2011
- <http://www.englisharticles.info/2010/06/15/erasmus/> Erişim 17.01.2011
- İkiz, Fikret. (2007). "Türkiye'de Erasmus Programı'nın Değerlendimesi". Eğitim ve Gençlik. Aralık. Yıl 2, Sayı 6.
- İKV. (2009). <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1095> Erişim: 13.3.2009
- Karluk, S.R. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Kıltır, Arzu. (2004). Avrupa Birliği Eğitim Politikası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayınları.
- ODTÜ. (2009). http://www.abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalari.htm Erişim: 13.03.2009
- Öztürk, Fatma. (2009). Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları ve Türkiye. Pamukkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Patton, Michael Quinn. (2002). Qualitative Research and Evaluation Methods. (3rd Edition). California: Sage Publications, Inc.
- Reçber, Kamuran. (2004). Türkiye Avrupa İlişkileri. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Terzi, Çetin. (2005). "Uyum Sürecinde Türkiye Eğitim Politikalarının Avrupa Birliği Eğitim Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi". Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Top, Veysel. (2006). Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programlarına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Topsakal, Cem. (2003). "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Bu Politikalara Türk Eğitim Sisteminin Uyumunu". İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ulusal Ajans. (2005). Bologna Süreci Temel Belgeleri. Ankara.
- Woodside, Arch. (2010). Case Study Research: Theory 1 Methods 1 Practice. Emerald Group Publishing Limited.
- Yayan, Melik. (2003). "AB Eğitim Programları ve Türkiye'nin Yararlanma Kabiliyeti". Ankara: Millî Eğitim Dergisi. S.158.
- Yıldırım, Ali. ve Hasan Şimşek. (2006). Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yin, Robert K. (2003). Case Study Research (3rd Edition). California: Sage Publications, Inc.